

Tőzsér Árpád

Helynevek a máz alatt

1948-ban a csehszlovák hatalom egyetlen tollvonással-törvénnyel félezer szlovákiai magyar helynevet tett indexre, illetve szándékai szerint: semmissé. 2004-ben megjelent Ján Stanislav *Slovenský juh v stredoveku* (A szlovák dél a középkorban) című művének második kiadása (az első kiadás 1948-ból való), s mivel szerzője, az 1977-ben elhunyt szlovák nyelvész, szlavista a szlovákiai magyar helynevek 1948-as szlovakizálásának egyik spiritus rectora volt, műve a barbár helynév-genocídum elméleti megalapozásának, koncepciójának is tekinthető. Tudtam a mű második kiadásáról, de megszerezni csak most sikerült: a téma aktualitását jelzi, hogy a kései második kiadás is hetek alatt elfogyott, s mára a mű már megint csak nehezen hozzáférhető.

A terjedelmes, háromkötetes opus tulajdonképpen a Kárpát-medence szlovák (szláv) földrajzi neveinek etimológiai szótára (azért csak tulajdonképpen, mert a szerző a helynevekből egyfajta középkori „szlovák” településföldrajzot is próbál kikövetkeztetni), de nem tartalmazza azt a húszegynéhány dél-szlovákiai szlovák helynevet, amelyet az ominózus 1948-as esztendőben a szlovák történelem és irodalom jeleseinek nevéből kreáltak. Ezek a Stanislav-könyv első megjelenésével egy időben születtek, s a többi, több százra rúgó újonnan (illetve a két háború között) képzett szlovák helynévtől abban különböznek, hogy míg emezeknek sok esetben legalább hangtani-alaktani közülük van az eredeti helynévalakokhoz, amazoknak semmilyen néven nevezendő kapcsolódásuk nincs (és nem is volt) azokkal a konkrét településekkel, amelyeket máig jelölnek.

Az olyan helynevek tartoznak ide, mint az utazók vagy a történelemben jártas közönség számára már többé-kevésbé ismerősen csengő Štúrovo (Párkány), Hurbanovo (Ógyalla), vagy a magyar fül számára teljesen semmitmondó Palárikovo (Tótmegyer), Sládkovičovo (Diószeg), Hroboňovo (Alistál), Šafárikovo (Tornalja), Bottovo (Gernyőpuszta), Jánošíkova (Dénesd), Gabčíkovo (Bős), Hamuliakovo (Gútor), Hviezdoslavov (Németsók), Kolárovo (Gúta), Kukučínov (Nemesoroszi), Matúškovo (Taksony), Palkovičovo (Szap), Svätoplukovo (Salgó), Tešedíkovo (Pered), Tomášikovo (Tallós) stb. (Valamennyi egykori szlovák nemzetvédő politikusok, írók nevéből képezve!)

Az alábbiakban éppen ezekről és Ján Stanislav művéről kívánok néhány szót ejteni.

Szögezzük le, hogy a hatalmas helynévanyagot összegyűjtő és feldolgozó Stanislav-monográfiában rengeteg a komoly tudományos érték, a professzor

egymaga végezte el egy egész akadémia munkáját, látták ezt *anno* a magyar nyelvészek is, Kniezsa Istvánnak például állandó vitapartnerre volt a tudós, de lépten-nyomon hivatkozik rá Kiss Lajos is az ismert földrajzi névetimológiai szótárában. Kár, hogy Stanislavot az erős nemzeti elfogultsága sokszor a dilettáns nyelvészeti eljárások közelébe viszi. Ha a célja úgy kívánja, rendre elfelejti, hogy: *„Szakszerű, tudományos névszármaztatásnak... már jó ideje csak az számítható, amely a vizsgált névnek nem a mai, hanem a legrégebb alakjából indul ki..., kapcsolatot keres a név s az általa jelölt földrajzi objektum között, és figyelemmel van a nyelvnek névadási törvényszerűségeire, névrendszerére.”* (Idézet Kiss Lajos említett könyvének előszavából.) Stanislav a művében, a dél-szlovákiai helyneveket illetően, pontosan a „mai” (és a két háború között kreált) szlovák elnevezésekből indul ki, azokat akarja tűzzel-vassal, sokszor nyakatekert, a saját feltételezéseit tényként kezelő logikával igazolni. Továbbá: a nevek történelmi-földrajzi és egyéb kapcsolatait egyáltalán nem vizsgálja, minden esetben az alaki egyezéseket részesíti előnyben (például ha egy magyar helynévben a „dob” szó szerepel, az számára semmi esetre sem jelenthet magyar „ütőhangszert”, hanem csak a szlovák „dub”-tölgy főnévből vagy a „dobry”-jó melléknévből eredeztethető), s végül, ha egy magyar helynévről be kell bizonyítani, hogy szlovák eredetű, hajlandó a szerző a szláv nyelvek helynévképző törvényeit is semmisként tekinteni. (Több alkalommal is kijelenti például, hogy nem igaz a tétel, amely szerint a szláv helynévadás nem ismeri a személynevek toldalékolatlan formában történő helynévvé alakítását. De a példákkal persze adós marad. S azt el sem tudja képzelni, hogy ha a szlovák helynévrendszer, az általános szláv szabály ellenére, valóban ismer néhány toldalékolatlan személynévből „képzett” helynevet, vö. például Liptovský Svätý Mikuláš, akkor az lehet akár magyar hatás is.)

Stanislav azonban mégiscsak jól képzett, nagy műveltségű nyelvész, s bizonyos dolgokat nagyon is jól lát. 1947-ből való az az írása, amelyben az akkor már a helynévváltoztatásokon nyilvánosan vitatkozó későbbi döntőnököket inti, így: *„Véleményem szerint tudományos és politikai szempontból sokkal helyesebb lenne e községeket (értsd: a dél-szlovákiai magyar településeket, T. Á.) kipusztult szlovák településekről elnevezni, mintsem új, mesterséges neveket keresni, s így a vidékre ugyan szlovák, de gyakorlatilag mesterséges mázt kenni, amit a külföldi szakemberek – a politikusokról már nem is beszélve – zokon vehetnek tőlünk.”* Nem kétséges, hogy a szakember az „új, mesterséges nevek” alatt a Štúrovo-, Hurbanovo-féle agyszüleményekre is gondolt, de intését az illetékesek nemcsak akkor nem fogadták meg, hanem Štúrovót és Hurbanovót a mai szlovák nemzetvédők is foggal-körömmel védik (a hagyományos nevüket visszakövetelő önkormányzatokkal szemben), mondván, hogy több mint hatvan évvel a nagy keresztelő után immár ezek a nevek is hagyományt képeznek.

Csak hát milyen hagyományt?

Olvassuk tovább az 1947-es Stanislav-írást: *„Ami a kipusztult települések nevét illeti, meg kell jegyeznünk, hogy az ilyen elnevezések nemcsak természetes nyelvi képződmények, hanem helyesen képzett nevek is, s annak a tájnak a történelmi tulajdonai, ahol kialakultak. Szorosan összefonódtak a tájjal, annak különböző régi, sőt nemegyszer mai jellegzetességéről mesélnek, megnevezik a föld egykori szereplőit, birtokosait stb. Kulturális,*

gazdasági és társadalmi történelmünk egy darabja van bennük. Sőt éppen az egyes hely- és tájnevek képezik kicsiben a terület történelmét.” A nyelvész tehát pontosan leírja, mit rejt magában, miről árulkodik egy földrajzi név, ha természetes képződmény, ha a földnek, a tájnak valóságos hagyománya. De miről mesél a *Štúrovo* vagy *Hurbanovo* helynév? Ludovit Štúr és Jozef Miloslav Hurban, 19. századi szlovák írók és politikusok Párkányhoz vagy Ógyallához fűződő kapcsolatairól semmiképpen sem, hisz az illetők valószínűleg a létéről sem igen tudtak az egykori kis magyar településeknek. Akkor viszont „miről szólhatnak” e neo-toponímiák? Bizony csak arról, hogy a második világháború utáni szlovák politikusok és híveik a felvidéki magyarságot nemcsak egzisztenciálisan akarták ellehetetleníteni s szülőföldjéről elűzni, hanem még az emléküket is ki akarták törölni a két nép közös emlékezetéből, s közben arra sem voltak tekintettel, hogy a hiteles helyneveink sokszor nyelvemlékeként „funkcionálnak”, és rengeteg magyar és szlovák hangtani és alaktani archaizmust is hagyományoznak az utókorra.

Štúrovo, Hurbanovo és a többiek Ján Stanislav *Slovenský juh v stredoveku* című művében nem szerepelnek, nem szerepelhetnek, hiszen csak a könyv megjelenése után jelentek meg a színen és szorították ki a magyar elődeiket, de az elmondottak alapján állíthatjuk, hogy Stanislav nem értett egyet az ilyen jellegű, személynevekből képzett új helynevekkel. S többek között azért sem, mert félt, hogy, úgymond, „a külföldi szakemberek – a politikusokról már nem is beszélve – zokon veszik” majd tőlük ezeket a nyelvészeti anomáliákat.

Mi, a mű és az egykori újságcikk mai olvasói szomorúan állapíthatjuk meg, hogy a nyelvész félelme fölösleges volt: a „külföldi szakemberek” (köztük a magyarországi nyelvészek) a fülük botját sem mozdították a barbár, nyelvemlékpusztításokkal egyenlő helynév-genocídiumra. Sőt, máig sem tudok alaposabb szaktanulmányról, amely az egykor megszüntetett, sok esetben az ezeréves magyar–szlovák együttélést (is) bizonyító helyneveket tárgyalná.

De talán még mindig nem lenne késő a fülbot-mozdítás!